

Rodion Mochnacki

Organizacja i rozwój studiów geograficznych w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie w latach 1946 — 1957*

Podczas ostatniej wojny geografia jako przedmiot politycznie „niebezpieczny” została usunięta przez okupanta hitlerowskiego ze szkół powszechnych i nielicznych zachowanych szkół zawodowych. Dziesiątki nauczycieli i pracowników naukowych geografii ponieśli śmierć z rąk hitlerowskich oprawców lub też zaginęli bez śladu¹. Powstały więc wielkie luki zarówno w kadrach nauczycielskich, a wskutek usunięcia geografii ze szkół — także w geograficznym przygotowaniu społeczeństwa. Po wojnie, w związku z rozbudową szkolnictwa i wprowadzeniem powszechności nauczania, potrzeba było wielu nowych nauczycieli do nowopowstających szkół. Uniwersytety nie mogły zapewnić dostatecznej ilości wykwalifikowanych nauczycieli geografii. Przed absolwentami wydziałów geograficznych otwierały się bowiem inne, nowe i bardziej atrakcyjne oraz intratniejsze od zawodu nauczycielskiego zajęcia w powstających instytucjach planowania i instytutach naukowych. Uniwersytety nastawiły się wskutek tego na kształcenie przede wszystkim naukowców, przestały uwzględniać w zadowalający sposób potrzeby szkoły, a nieliczni tylko absolwenci uniwersyteckich studiów geograficznych obejmowali stanowiska nauczycieli. Geografii zaczęły uczyć osoby bez geograficznego wykształcenia, o bardzo przypadkowym i różnorodnym przygotowaniu zarówno naukowym, jak i zawodowym, a wskutek tego stan nauczania tego przedmiotu pozostawiał wiele do życzenia. Sytuację mógł zmienić tylko dobrze przygotowany naukowo i zawodowo nauczyciel geografii. Trzeba więc było szybko wyszkolić nowe kadry fachow-

* Opracowano na podstawie sprawozdań Katedr i Zakładów, znajdujących się w aktach Wydziału Geograficzno-biologicznego WSP. Zob. także *Dziesięciolecie WSP w Krakowie 1946—1956* Kraków, 1957 r.

¹ Pierwszy powojenny rocznik „Przeglądu Geograficznego” (tom XIX, 1939/1945) podaje 68 nazwisk geografów naukowców i nauczycieli, którzy zginęli lub zmarli w czasie wojny.

ców, którzy potrafiliby podnieść wyniki nauczania geografii w szkole oraz spopularyzować w społeczeństwie wiadomości geograficzne.

Niefnłą rolę w tym forsownym procesie kształcenia nauczycieli geografii odegrała krakowska Wyższa Szkoła Pedagogiczna, zorganizowana w roku akademickim 1946/47. Uczelnia ta grupowała od początku istnienia w swych murach zarówno wybitne siły naukowe, jak również doświadczonych praktyków nauczycieli; oni wspólnie nadali jej właściwy kierunek rozwoju.

Choć minęło od czasu powstania WSP, a w niej sekcji geografii, zaledwie 10 lat, co w życiu wyższej uczelni i w ocenie wartości studiów nie jest wiele, zwłaszcza jeśli porównamy ten okres z latami istnienia innych, starszych uczelni, można już pokusić się o próbę przedstawienia jej dotychczasowych osiągnięć i wartości w odniesieniu do kształcenia nauczycieli geografii.

Jak wyglądał i rozwijał się program i tok studiów geograficznych na WSP?

W pierwszym okresie istnienia uczelni (lata 1946/47 do 1949/50) studia na sekcji przyrodniczo-geograficznej były 3-letnie, dwukierunkowe, obejmowały geografję wraz z biologią. Miały one dawać absolwentom, przyszłym nauczycielom szkół podstawowych, wyższe wykształcenie zawodowe; miały umożliwić im pogłębienie i rozszerzenie wiedzy tak w dziedzinie nauk pedagogicznych i metodyki, jak i w zakresie przedmiotów specjalizacji — biologii i geografii. Miały one także dać im podstawę do twórczej pracy naukowej w dziedzinie nauk pedagogicznych, wysuwały bowiem postulat choćby skromnej, własnej pracy badawczej studenta.

Z tego względu program wykazuje znaczną rozbudowę przedmiotów pedagogicznych, jak: pedagogika, ogólna dydaktyka, psychologia ogólna, psychologia dziecka, historia wychowania, praktyka pedagogiczna i in. Na wychowanie przyszłych nauczycieli w materialistycznym światopoglądzie oraz wdrażanie ich do rozumienia przemian zachodzących w życiu naszego kraju i świata miały wpływać wszystkie wykładane przedmioty, ale przede wszystkim w odpowiednio dużej liczbie godzin wykładów reprezentowane przedmioty społeczno-polityczne (ekonomia, przysposobienie do pracy społecznej, socjologia, nauka o Polsce współczesnej, zagadnienia życia współczesnego). Na wychowanie fizyczne przypadało 2 godz. tygodniowo. Student musiał opanować ponadto 2 języki obce (rosyjski i jeden zachodnio-europejski do wyboru). Pozostałe godziny, od 16 — 21 godzin tygodniowo na poszczególnych latach studiów, podzielone były między geografję ($\frac{1}{3}$) i biologję ($\frac{2}{3}$).

Wśród geograficznych przedmiotów dużą liczbę godzin przeznaczono na geologję i geografję fizyczną, mało natomiast na geografję spo-

leczno-gospodarczą i regionalną. Takie ustawienie geografii w planie naukowym było wynikiem braku odpowiednich wykładowców, a ponieważ także spuścizny programowej po dawnym Pedagogium.

Wykład był zasadniczą formą dydaktyczną, ćwiczenia jako forma bardziej samodzielnej pracy studentów stały na dalszym planie. Wykład musiał zastąpić podręcznik, literaturę, musiał dostarczyć studentowi podstawowych wiadomości geograficznych. W ramowy program wykładów treść szczegółową wnosili wykładowcy, ulepszając ją z roku na rok, podnosząc wymagania i coraz bardziej krystalizując marksistowski kierunek w metodologii i treści wykładów, ćwiczeń i wychowywaniu słuchaczy.

Mimo usilnych starań grona profesorskiego nie można było początkowo osiągnąć wysokiego poziomu naukowego. Przychodziła bowiem do WSP młodzież ze szkół średnich z dużymi brakami w rzeczowym wykształceniu i chociaż chętna do pracy i pilna, trudno jej było w krótkim okresie trzech lat wyrównać zaległości, opanować w dostatecznej mierze dwa obszerne przedmioty specjalizacji, wiele różnych przedmiotów pedagogicznych i społecznych oraz dwa obce języki. Mały stosunkowo odsetek studentów kończył w normalnym czasie studia, składając egzamin dyplomowy z dwóch przedmiotów. Większość ich, mając możliwość wyboru przedmiotu na trzecim roku studiów, uzyskiwała kwalifikacje do nauczania, składając egzamin dyplomowy z jednego tylko przedmiotu. W związku z ogólnopolskim brakiem kwalifikowanych kadr nauczycielskich i brakiem dopływu absolwentów wydziałów uniwersyteckich, absolwenci tego dwukierunkowego studium, mimo słabszego przygotowania naukowego w zakresie przedmiotu specjalizacji, uzyskali na podstawie zarządzenia Ministerstwa Oświaty uprawnienia do nauczania geografii w szkołach średnich.

Ten typ studiów ukończyło:

w roku akad. 1948/49	—	19	absolwentów
„ 1949/50	—	19	„
„ 1950/51	—	37	„

Razem 75 absolwentów, w tym około 50% ze złożonym egzaminem dyplomowym z geografii.

Rok akademicki 1948/49 przyniósł reorganizację Uczelni, upodabniając ją pod względem organizacyjnym do uniwersytetów (rektor, senat, wydziały, dziekani). Na Wydziale geograficzno-biologicznym wprowadzono studia jednokierunkowe (oddzielnie geografia, oddzielnie biologia). Pozwoliło to wykładowcom na podniesienie poziomu nauczania, na wprowadzenie oprócz wykładów takich form dydaktycznych, które

miałyby większe znaczenie i wartość dla wykształcenia i wychowania nauczyciela szkoły ogólnokształcącej.

Wychodząc z założenia, że masowość w procesie nauczania jest wrogiem jakości, Ministerstwo Oświaty wyznaczyło stosunkowo mały limit przyjęć kandydatów na kierunek geograficzny.

W planie studiów większość godzin zajęć przeznaczono na dyscypliny geograficzne. Układ ich był już bardziej celowy. U podstaw (I i II r.) były wykładane działy geografii ogólnej: fizycznej i ekonomicznej oraz kartografia i geologia. Student uzyskiwał przez to solidne podstawy do studiowania geografii regionalnej — zasadniczego przedmiotu w geograficznym wykształceniu nauczyciela. Na geografii regionalną przeznaczono na najwyższym (III roku studiów) dość dużo, bo przeciętnie 12 i ½ godzin tygodniowych zajęć.

Dużo godzin, bo blisko 50% przy każdej wykładanej dyscyplinie przeznaczono na ćwiczenia, które obok wykładu stały się ważną formą dydaktyczną kształcenia, wyrabiającą samodzielność myślenia. Kontakt pracowników naukowych ze studentami dzięki tej formie pracy ulegał zacieśnieniu, co miało duże znaczenie dla wychowania nauczyciela. Do programu wprowadzono bardzo ważne dla wyrobienia umiejętności obserwacji ćwiczenia terenowe po 4 godz. tyg. w letnich półroczach wszystkich trzech lat studiów. Dla przygotowania studenta do twórczej, samodzielnej pracy naukowej wprowadzono w plan studiów proseminarium geograficzne przez okres 3 semestrów po 2 godz. tygodniowo. Na proseminarium studenci obowiązani byli wykonać samodzielnie pracę proseminaryjną, w której winni wykazać znajomość metod pracy naukowej.

Przedmioty pedagogiczne i społeczno-ekonomiczne zajmowały przeciętnie ⅓ część godzin przedmiotu specjalizacji na każdym roku studiów.

Ramowy ten plan odpowiadający I stopniowi studiów uniwersyteckich zatwierdziło Ministerstwo Oświaty, a jego wewnętrzną treść wypełniali wykładowcy, stale ją aktualizując. Wykłady miały charakter wykładów kursowych.

Program jednokierunkowego studium był dużym postępem i ulepszeniem kształcenia nauczycieli. Jego wprowadzenie wytworzyło lepszy system nauczania geografii, zapewniło większą samodzielność pracy studenta, a w następstwie prowadziło do znacznego podniesienia poziomu i wyników nauczania. Absolwenci przychodzili do szkoły dobrze przygotowani do nauczania geografii i wyróżniali się zamiłowaniem do zawodu nauczycielskiego. Mogą o tym świadczyć wydawane o nich pochlebne opinie nadzorczych władz oświatowych, wysuwane ich na stanowiska dyrektorów szkół oraz kierowników sekcji geograficznych ośro-

ków doskonalenia kadr nauczycielskich, czy też wreszcie pomyślnie sklądane przez nich w różnych uniwersytetach konkursowe egzaminy, kwalifikujące ich na uniwersyteckie studia magisterskie.

Według nakreślonego wyżej planu studiów zakończonych komisyjnym egzaminem dyplomowym, w którym student na zasadzie egzaminu z geografii fizycznej i gospodarczej Polski, ZSRR i krajów demokracji ludowej oraz metodyki nauczania geografii musiał wykazać orientację w całokształcie geografii, ukończyło studia:

w roku akad. 1951/52	—	31	absolwentów
„ 1952/53	—	42	„
„ 1953/54	—	44	„
Razem:		117	absolwentów

Trzeci etap w rozwoju studiów geograficznych na WSP, to wprowadzenie w r. 1954 czteroletnich studiów zakończonych egzaminem magisterskim (na kierunku geograficznym dla studentów, którzy rozpoczęli studia w roku akad. 1952/53) oraz powołanie przy końcu 1952 r. katedr jako ośrodków pracy dydaktycznej i naukowej na Uczelni.

Przeprowadzona reorganizacja planu studiów wykazuje dalszą ich ewolucję, zwiększenie liczby godzin przeznaczonych na przedmiot specjalizacji (geografii), przy równoczesnym zmniejszeniu ogólnej liczby godzin tygodniowych zajęć².

Zmniejszając liczbę tygodniowych zajęć, więcej czasu zostawiono studentom na pracę samodzielną. Zwiększono liczbę godzin ćwiczeń dla poszczególnych przedmiotów, wprowadzono zajęcia proseminaryjne i seminaryjne oraz pracownię magisterską.

Wyrabiając umiejętności i nawyki, ćwiczenia wdrażają do pracy zawodowej nauczycielskiej. Odpowiednio dobrane metody ćwiczeń, zaprawiające do umiejętnego prowadzenia wykładu, objaśnienia ilustracji, wyciągania wniosków, aktualizacji wiadomości itp. podnoszą poziom praktyki pedagogicznej studentów. Tematyka ćwiczeń, zbliżona do problematyki programu geografii szkolnej, przyczynia się do lepszego przygotowania nauczyciela geografii, wiąże nauczanie z programem szkoły średniej. Programy przewidują także na każdym roku ćwiczenia o charakterze prac pisemnych: na I roku w ramach ćwiczeń ze wstępu do geografii, na II r. w ramach proseminarium geografii fizycznej i ćwiczeń z geografii fizycznej części świata, na III roku w ramach proseminarium geografii gospodarczej oraz w seminariach specjalistycznych w 2 seme-

² Plan uległ drobnym zmianom w r. 1955 i 1956 w kierunku zmniejszenia liczby godzin tygodniowo oraz wprowadził niektóre wykłady fakultatywne.

strze, a wreszcie na IV roku jako praca seminaryjna (ew. magisterska), wykonywana na seminarium specjalistycznym geografii fizycznej, gospodarczej lub regionalnej zależnie od wyboru studenta. Ćwiczenia pisemne mają dla przyszłych nauczycieli duże znaczenie kształcące, uczą poprawnego wypowiedzania swych myśli, przygotowują do pisania stylem naukowym.

Tablica I

Plan studiów geograficznych w WSP w Krakowie

W latach:	1946/47 – 1948/49			1949/50 – 1951/52			1952/53 – 1957/58			
	Studia 5-letnie dwukierunkowe			Studia 3-letnie jednokierunkowe			Studia 4-letnie z egzaminem magisterskim			
	Przeciętna ilość godzin tygodniowo:									
na roku studiów:	1	2	3	1	2	3	1	2	3	4
Przedmioty pedagogiczne i społeczno-polityczne	19	15	13	6	9	2 ^{1/2}	5	5 ^{1/2}	4 ^{1/2}	1 ^{1/2} ³⁾
Przedmioty geograficzne	5	5	9	21 ^{1/2}	18 ^{1/2}	24	19 ^{1/2}	17	21 ^{1/2}	16 ^{1/2}
W tym:										
ćwiczenia	1	1	1	11	8	6 ^{1/2}	11	7	10	1
ćwiczenia terenowe	—	—	—	2	2	2	—	—	—	— ⁴⁾
seminaria	—	—	—	—	1	2	—	1	2	5 ^{1/2}
geografia regionalna z ćwiczeniami	—	—	6	—	—	12 ^{1/2}	—	4	8 ^{1/2}	5
metodyka geografii z ćwiczeniami	—	—	2	—	—	5	—	—	6	4
Języki obce	3	—	4	2	2	—	4	4 ⁵⁾	—	—
W. F. i St. W.	2	—	2	6	6	4	6	6	4	—
Inne zajęcia	11 ¹⁾	9 ¹⁾	11 ¹⁾	2 ²⁾	2 ²⁾	2 ²⁾	2 ²⁾	2 ²⁾	2 ²⁾	—
Razem godzin tyg.	40	29	39	36	35	36	30	28^{1/2}	30	17

1) Przedmioty biologiczne i chór. 2) Zajęcia świetlicowe. 3) Oprócz wykładów i ćwiczeń ciągła praktyka pedagogiczna w czasie 2 tygodni na 6 sem. i 4 tygodni na 7 sem. 4) Dwutygodniowe wakacyjne prace terenowe po I, II i III roku oraz obowiązkowe wycieczki na I r. 3 dni, na II i III r. — 6 dni. 5) Warunkiem dopuszczenia do seminarium na III r. znajomość dwóch obcych języków. 6) Nadobowiązkowe zajęcia świetlicowe, ćwiczenia językowe stylistyczne, lektorat wymowy, historia kultury — wykładane przez okres dwóch semestrów w semestrze wybranym przez studenta.

Niemniej od ćwiczeń ważną rolę spełniają w kształceniu przyszłego nauczyciela seminaria i proseminaria jako formy samodzielnej pracy studenta, uwzględnione w planie w dużej stosunkowo ilości godzin. Zaprawiają one studenta do krytycznego czytania i opanowywania naukowej literatury geograficznej, uczą korzystania z niej i zdobywania oryginalnego materiału naukowego. Są zaprawą w ustawianiu problemów naukowych, dobieraniu odpowiednich roboczych metod naukowych, opracowywaniu zebranych materiałów i wydobywaniu z nich rezultatów naukowych. Zaprawiają i przyzwyczajają do pracy samokształceniowej, tak ważnej dla zawodu nauczycielskiego.

Program uwzględnia wszystkie działy geografii, a rozkład przedmiotów na poszczególne lata wykazuje celową kolejność. Przedmiot wcześniej wykładany stanowi podbudowę dla przedmiotu wykładanego w następnym roku lub semestrze. Programy uwzględniają w odpowiednim stopniu wszystkie przedmioty, których znajomość jest konieczna dla uczącego geografii w szkole ogólnokształcącej lub zawodowej.

Nauczyciel musi znać i rozumieć zagadnienia geografii astronomicznej — na które wiele czasu poświęca program nauczania ze względu na znaczenie tego przedmiotu dla ugruntowania naukowego światopoglądu.

Duży nacisk kładzie się w szkole ogólnokształcącej już od klasy piątej na znajomość mapy i ćwiczenia z topografii (kl. VIII). Nauczyciel powinien zatem w czasie studiów dobrze opanować metody zdjęcia terenowego, zasady konstrukcji mapy, znać główne projekcje kartograficzne i ich zastosowanie oraz różne metody przestrzennego ujmowania zjawisk.

W czasie studiów musi przyszyły nauczyciel zaznajomić się z elementami geologii, musi poznać podstawy morfologii, hydrografii, geografii gleb i biogeografii. Niezbędna jest dla nauczyciela i jego pracy szkolnej rzetelna znajomość praw klimatologii oraz metod obserwacji klimatycznych i sposobów ich opracowania. Wszystkie te zagadnienia są przedmiotem nauczania geografii w szkole ogólnokształcącej zarówno stopnia podstawowego, jak i licealnego oraz w szkole zawodowej.

Dla potrzeb szkoły musi też nauczyciel dobrze opanować zasady geografii gospodarczej. Zagadnienia gospodarcze w ramach geografii regionalnej są w programach szkoły ogólnokształcącej szeroko uwzględnione (kl. IX i X) jako wyraz tendencji wprowadzenia młodzieży w rozumienie współzależności sił i procesów przyrodniczych oraz ekonomiczno-społecznych. Przyszyły nauczyciel musi poznać także choć w zarysie nauki pomocnicze geografii ekonomicznej, a więc: historię geografii, a w szczególności historię odkryć i podróży geograficznych, ekonomię, statystykę, etnografię. Nauki te poznają studenci WSP z wykładów: wstępu do geografii, historii kierunków geograficznych, bądź z samodzielnych

wykładów z zakresu ekonomii, etnografii, statystyki, dostosowanych do potrzeb geografii. W ramach ćwiczeń z geografii gospodarczej oraz na specjalnych wycieczkach przyswajają sobie student zasadnicze pojęcia z technologii przemysłowej i rolniczej, potrzebne mu do rozumienia i wyjaśnienia wielu zagadnień geografii gospodarczej.

Podobnie jak w poprzednim planie studiów, wiele godzin przeznacza nowa siatka godzin na geografie regionalną, rozkładając jej studium na 3 lata (II, III i IV r.). Rzetelne przygotowanie studenta w zakresie geografii regionalnej fizycznej i gospodarczej jest bardzo ważne dla wykształcenia przyszłego nauczyciela. Na konkretnych przykładach z geografii regionalnej realizuje on wartości wychowawcze geografii. Brak gruntownych wiadomości z tej dziedziny w nauczaniu może szczególnie ujemnie odbić się na wynikach nauczania geografii i wychowania w szkole ogólnokształcącej. Wprowadzając w siatkę godzin WSP w znacznym wymiarze geografie regionalną, zachowano w ten sposób łączność z programem szkoły, gdzie geografia regionalna stanowi główny zrab nauczania.

Należy zaznaczyć, że podane wyżej dyscypliny geograficzne w programie szkoły podstawowej i średniej nie występują oddzielnie, lecz jako jeden przedmiot w ścisłym z sobą powiązaniu. Dlatego, chociaż w planie studiów WSP są one oddzielnie podane i są oddzielnie wykładane — ze względu na konieczność ich głębszego ujęcia przez specjalistów — w szczegółowych programach są one zharmonizowane i skorelowane. Tok organizacji nauczania tworzy tu pewną całość, naukowe kształcenie ujęte jest w system oparty o szczegółowo opracowane programy. Wykładowca każdego przedmiotu musi poznać programy innych pokrewnych przedmiotów, zapoznać się ze sposobem i zakresem potraktowania w nich zagadnień i dostrzec łączność ich z wykładanym przez siebie przedmiotem. Wnikliwe i szczegółowe przepracowanie programów poszczególnych przedmiotów umożliwiło zdanie sobie sprawy z ważności i potrzeby poszczególnych dyscyplin geograficznych dla wykształcenia i wychowania nauczyciela geografii oraz ułatwiło uchwycenie zachodzącej między nimi korelacji.

Programy są opracowane szczegółowo, niektóre noszą nawet charakter jakby konspektów. Nie należy ich jednak tak traktować. Programy wskazują minimum wiedzy geograficznej, jaką student powinien wynieść ze studiów, biorąc pod uwagę wszystkie formy jego pracy, a więc: słuchanie wykładów, wykonywanie ćwiczeń oraz samodzielną pracę z podręczników i literatury, którą wskaże mu wykładowca. Niewątpliwie programy posiadają różne braki i niedociągnięcia w szczegółach, winny być stale aktualizowane — są jednak wskazówką dla wykładowcy, ujednoli-

cają zakres materiału naukowego w poszczególnych przedmiotach, ułatwiają wreszcie studentowi pracę samodzielną.

Programy obejmują całość geografii zarówno ogólnej, jak i regionalnej, podają szczegółowo zakres danego przedmiotu oraz precyzują jego cele naukowe i wychowawcze. Szczegółowość treści haseł programowych pozwala uchwycić wartości wychowawcze i łączyć treść nauczania i wychowania w jedną całość. W treści programów występuje wyraźnie związek ze szkołą, podkreślone są bowiem te partie materiału naukowego, które omawia się w szkole.

W odróżnieniu od innych wyższych uczelni programy WSP przykładają większe znaczenie do elementów politechnizacji i dlatego starają się podkreślić użyteczność podawanej wiedzy i jej łączność z praktyką, z bieżącym życiem społeczeństwa. W programach podano przykładowo tematykę ćwiczeń. Ułatwia to prowadzącemu metodyczne ich przygotowanie. Do każdego programu dodano krótkie metodyczne wskazówki; we wszystkich programach obejmują one około 60 stron maszynopisu, stanowiąc przyczynek do metodyki nauczania geografii w wyższej uczelni. Wskazówki te podkreślają wydatnie metodyczny i pedagogiczny aspekt wykładów i ćwiczeń, zwracają uwagę na potrzeby szkoły podstawowej i średniej, wskazują na taki sposób podejścia do zagadnień geograficznych i ich przekazania studentowi, aby on w nim widział wzór do naśladowania w swej przyszłej pracy w szkole. W ten sposób każdy wykład, każde ćwiczenie geograficzne kształci metodycznie przyszłego nauczyciela.

W nowym planie zwiększono ilość godzin metodyki nauczania geografii (3 semestry), wprowadzono oddzielny wykład z zakresu metodyki pracy krajoznawczej oraz w ciągu 2 semestrów na III roku — ćwiczenia w wykonywaniu prostych pomocy naukowych („pracownia pomocy naukowych”). Metodyka geografii jako nauka badająca proces nauczania geografii, ustalająca jego prawidłowość i wytyczająca drogi prowadzące do podniesienia poziomu jej nauczania, stała się w WSP przedmiotem przewodnim, kształtującym zawodowe nawyki i umiejętności przekazywania i popularyzacji wiedzy geograficznej wśród studentów. Powołany w 1957 r. w krakowskiej WSP zakład metodyki geografii przy katedrze geografii regionalnej postawił sobie za zadanie wypracowanie metod naukowo-badawczych i obserwacji procesu nauczania geografii oraz rozpoczęcie badań zmierzających do wykrycia praw tego procesu. Warsztatem pracy i polem do prowadzenia doświadczeń będzie szkoła ćwiczeń. Szkoła taka musi być silnie związana z WSP i odpowiednio zorganizowana, aby mogła spełnić swe zadanie.

Program wprowadza obowiązkową dla każdego studenta ciągłą praktykę pedagogiczną w ciągu dwóch tygodni w 6 semestrze i czterech tygodni na początku 7 semestru.

Oprócz geografii jako przedmiotu specjalizacji dużo miejsca w planie zajmują przedmioty pedagogiczne, jak: pedagogika, dydaktyka ogólna, historia wychowania, psychologia pedagogiczna oraz logika i filozofia. Przedmioty te wykładane na każdym roku już od I roku studiów, w odpowiedniej, ale nie przygniatającej przedmiot specjalizacji liczbie godzin, wprowadzają przyszłego nauczyciela w atmosferę szkoły, warsztatu jego przyszłej pracy, formują jego psychikę. Student już od I roku studiów jest przygotowywany do pracy nauczycielskiej, stara się w tym kierunku poszerzyć swą wiedzę. Skierowany po ukończeniu studiów do szkoły idzie tam przejęty optymizmem. Szkoła otrzymuje kadry dobrych nauczycieli, a nie wybrakowanych malkontentów, którzy dlatego tylko poszli do szkoły, bo gdzie indziej nie otrzymali zajęcia.

Jako nowość plan przewiduje po I, II i III roku studiów dwutygodniowe wakacyjne prace polowe (terenowe). Po I roku są to prace z topografii, geologii dynamicznej i klimatologii, po II roku — z geomorfologii, geologii historycznej, hydrografii, geografii gleb i fitogeografii, a po III roku — z geografii gospodarczej. Celem ich jest wedle określenia projektu programu: „poznanie metod prowadzących do rozwiązania konkretnych zagadnień terenowych...”, sprawdzenie i ugruntowanie wiadomości zdobytych w czasie trwania studiów i nadanie im użytkowego znaczenia, „kształcenie umiejętności przeprowadzenia obserwacji”..., „Kształcenie umiejętności przeprowadzenia analizy środowiska geograficznego, wyróżniania jego elementów, przebiegających procesów, najprostszej ich rejestracji oraz wykrywanie istniejących współzależności”, „wykształcenie zdolności swobodnego poruszania się w terenie i wdrożenie do używania prostego sprzętu pomocniczego”, „Wyrobienie spostrzegawczości...”, „wzbudzenie zainteresowań i zamiłowania do kraju ojczystego — Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej...”, „wykształcenie umiejętności organizowania życia zbiorowego i zespołowego oraz rozwiązywania wskazanych zadań”. Wartość dydaktyczna prac polowych dla kształcenia nauczycieli, jak wykazały dotychczasowe doświadczenia z prac przeprowadzonych w latach 1954 — 1957 w okolicy Krzeszowic, Olkusza, Zakopanego, Czernichowa i Chrzanowa³ jest bardzo duża. Prace wykonywane samodzielnie, w małych 3 — 4 osobowych zespołach pozwalają wykryć braki i niedociągnięcia w szkoleniu studentów i bodaj

³ J. Flis, *Wakacyjne prace polowe w programie studiów geograficznych WSP*; także S. Wojs, *Prace polowe z meteorologii i klimatologii studentów I r. WSP w Krzeszowicach w 1954 r.*; także M. Dobrowolska, *Geograficzno-ekonomiczne badania terenowe*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny, z. 4. Kraków 1955, WSP.

częściowo usunąć je. Uczą studentów obserwacji, techniki notowania, są zaprawą i przygotowaniem do wykonywania prac magisterskich o charakterze badawczych prac terenowych, ożywiają zainteresowanie naukowe studentów, są praktyczną szkołą kształcenia politechnicznego w zakresie geografii. Zaznajamiają studentów — przyszłych nauczycieli — z metodami poznawania środowiska geograficznego, które będą mogli stosować później w szkole w innych oczywiście warunkach i na innym poziomie.

Plan studiów przewiduje również obowiązkowe wycieczki naukowe i przeznaczane na nie na I roku 3 dni, na II i III roku — po 6 dni. W krakowskiej WSP zagadnienie wycieczek zostało specjalnie opracowane; przedyskutowano metodę ich prowadzenia (z nastawieniem na potrzeby szkoły) oraz opracowano plan wycieczek na poszczególne lata. Studenci poznają w ciągu studiów różne rodzaje środowiska geograficznego, różne formy życia gospodarczego i różne krainy geograficzne Polski. Rola wycieczek w kształceniu nauczycieli jest bardzo duża. Nauczyciel, który poznał z autopsji daną krainę, nawiąże z młodzieżą przy jej nauczaniu w szkole o wiele żywszy kontakt, poprowadzi lekcję bardziej interesująco i metodycznie niż ten, który ją poznał tylko z podręcznika.

Wyżej podane uwagi pozwalają stwierdzić, że założenia dydaktyczne i wychowawcze szkoły ogólnokształcącej zostały w szerokim zakresie uwzględnione w programach geograficznego kształcenia nauczycieli w WSP. Dobór wiedzy geograficznej zdobywany przez studentów w czasie studiów jest zgodny z założeniami geografii jako nauki, a równocześnie odpowiada wymaganiom programów szkolnych. Wykształcenie nauczyciela geografii wyklucza wąską specjalizację, postuluje wszechstronność w opanowywaniu dyscyplin geograficznych. Student w czasie studiów przyswaja sobie rzetelną wiedzę we wszystkich dziedzinach geografii, poznaje zasadnicze metody badawcze geografii, zarówno fizycznej jak i gospodarczo-społecznej, otrzymuje podstawową niezbędną dla nauczyciela wiedzę pedagogiczną, przyswaja sobie obce języki w zakresie potrzebnym dla studium literatury naukowej geograficznej; jest wychowywany w czasie studiów w atmosferze sprzyjającej kształceniu nauczycieli. Realizowane programy gwarantują harmonijne wykształcenie w WSP przyszłych nauczycieli tak pod względem naukowym, jak i zawodowym. Studenci mają jednak bardzo dużo pracy. Szczególnie przygotowanie na odpowiednim poziomie pracy magisterskiej zabiera im cały wolny czas w okresie ostatnich dwóch lat studiów, często nie wyłączając ferii letnich. Dlatego też wprowadzenie 5-letniego okresu studiów z tym samym w zasadzie programem byłoby bardzo pożądane.

Dotychczas wykształciła nasza Uczelnia dwa roczniki absolwentów, magistrów geografii, mianowicie:

w roku akad. 1955/56 — 27 magistrów

w roku akad. 1956/57 — 39 magistrów

Razem — 66 magistrów

Aby zapewnić normalny tok studiów i realizację programów, musiały powstać w Uczelni zakłady jako bazy materialne pracy dydaktycznej i naukowej.

Pierwsza pracownia geograficzna jako zawiązek zakładu geografii w krakowskiej WSP powstała w r. 1947/48 staraniem prof. Biedy i Premika. Zgodnie z ówczesnym programem studiów nastawiona była niemal wyłącznie w kierunku geologii. Nie miała charakteru naukowego warsztatu pracy, a raczej pracowni dydaktycznej. Rozwój zakładu napotykał na znaczne trudności wobec braku pomieszczeń i funduszy.

O zakładzie stanowiącym bazę studiów geograficznych na WSP można mówić dopiero w r. 1951, kiedy to nagromadzone zbiory (głównie geologiczne i mapy ściennie oraz różne tablice) przeniesiono do większej sali i postarano się o techniczne jej wyposażenie (biurka, szafy na mapy, na zbiory geologiczne, na książki, stół pod pantograf, kopiarka itp.), zapotrzoneo w najniezbędniejsze pomoce i przyrządy (planimetr, pantograf, epidiaskop, rzutnik, atlasy, mapy, statystyki, słowniki, encyklopedie) oraz zaczęto tworzyć podręczną zakładową bibliotekę geograficzną (przez wydzielenie księgozbioru geograficznego z Biblioteki Głównej. Praca w zakładzie nastawiona była na przygotowanie asystentów do samodzielnej pracy naukowej i dydaktycznej. Odbywano zebrania okresowe, na których omawiano metody prowadzenia wycieczek, ćwiczeń, metody kontroli prac studenckich, aktualne zagadnienia z doświadczeń naukowych i metodycznych nauki polskiej i radzieckiej, sprawę czytelnictwa studentów, planowano rozdział prac zakładu. Roztoczono również opiekę nad pracami dyplomowymi asystentów (dwóch asystentów było w trakcie zdawania egzaminów magisterskich). Równocześnie zaprawiano studentów do wykonywania pod kierunkiem asystentów map i tablic, potrzebnych do wykładów i ćwiczeń oraz uczono ich korzystania z instrumentów. Zakład opiekował się także Kołem Naukowym Geografów współdziałał w ustalaniu programu jego pracy, ułatwiał mu nawiązanie kontaktu ze środowiskiem (ze świetlicami robotniczymi fabryk krakowskich, gdzie studenci wygłaszali referaty, oraz ze szkołami, gdzie organizowali pracę szkolnych kółek geograficznych). Praca zakładu napotykała jednak na trudności. Dotkliwie dawał się odczuwać brak odpowiedniego lokalu, brak funduszy, trudność w nabyciu potrzebnych książek, przyrządów i innych pomocy, a głównie brak ludzi — z uczelnią związanych wykładców. W tym roku prowadziło zajęcia zaledwie 2 profesorów pozostają-

cych na pełnym etacie oraz 6 profesorów prowadzących wykłady zleczone, pracowników naukowych innych wyższych uczelni Krakowa, głównie Uniwersytetu Jagiellońskiego, ponadto pracowało 4 pomocniczych pracowników nauki, jeszcze nie w pełni wykwalifikowanych, będących w trakcie składania egzaminów magisterskich.

Znacznie lepsze warunki pracy zaistniały w następnym roku (1952) na skutek przeniesienia zakładu do nowego lokalu (Rynek Główny, 34/II p.). Geografia otrzymała tu dwie sale wykładowe, duży pokój przedzielony na oddzielne trzy części: pokój dla profesorów, asystentów i miejsce dla prac kartograficznych. W holu pomieszczono szafy z biblioteką. Studenci uzyskali dostęp do zbiorów znajdujących się tuż obok sal wykładowych, i w wolnych od zajęć chwilach mogli korzystać z tych sal, zmienianych wówczas na pracownię. Był to okres, w którym wydatnie wzrósł stan zaopatrzenia zakładu w książki, pomoce naukowe, mapy topograficzne i ścienne oraz atlasy. Zakupiono wówczas wiele przyrządów, stoły rysunkowe, uzupełniono zbiory ilustracji, przeźroczy i filmów. Opracowano katalogi rzeczowe map i przeźroczy, rozpoczęto opracowanie katalogu rzeczowego i autorskiego biblioteki. Pracę naukową i dydaktyczno-wychowawczą oraz troskę o zaopatrzenie zakładu przejęli kierownicy świeżo organizowanych katedr: geografii fizycznej, gospodarczej i regionalnej.

Ponieważ w związku z wprowadzeniem studiów opartych na socjalistycznej dyscyplinie pracy sprawa studiów ze sprawy osobistej, prywatnej studenta stała się sprawą społeczną, obchodzącą całe społeczeństwo, zmieniono metody dydaktyczne i wychowawcze. Wiązało się to także z wprowadzeniem czteroletnich studiów. Wszyscy pracownicy zakładu, profesori i asystenci, wzmogli walkę o podniesienie produkcji, zmniejszenie odsiewu i podniesienie poziomu naukowego studiów. Organizowali konsultacje, repetytoria, otoczyli opieką kolektywy studenckie, mobilizowali studentów do pracy. Odbiło się to korzystnie na wynikach sesji egzaminacyjnej i pracach Koła Naukowego. Analogiczne akcje prowadzone systematycznie również w następnych latach przyczyniły się do podniesienia poziomu prac magisterskich, oddanych w 80% w terminie, mimo krótkiego, bo tylko czteroletniego okresu studiów i ograniczonego czasu na zebranie materiału i napisanie pracy.

Następne lata 1953/54 — 1954/55 nie przyniosły większych zmian w rozbudowie zakładu. Zwiększyła się jednak liczba własnych pracowników naukowych, zwiększono wydatnie księgozbiór zakładu, zaopatrzenie w czasopisma, zakupiono nowe mapy ścienne, topograficzne, atlasy, wiele przyrządów (stoliki miernicze, niwelatory, teodolity). Wiele tablic i mapek do ćwiczeń wykonali studenci pod kierunkiem asystentów, uporządkowano i skatalogowano zbiory geologiczne. Wybitnie polepszyło się

czytelnictwo studentów przez utworzenie w jednej z sal wykładowych lektorium, w godzinach wolnych od zajęć. Szczególnie dobrze w tym okresie postawiono konsultacje i repetytoria (w r. 1954/55), odbyto łącznie 1352 godz. konsultacji (w których brało udział 2717 studentów) oraz naukowe wycieczki (na I r. — 4 wycieczki półdniowe, na II r. — 4 wycieczki całodniowe i 1 pięciodniowa, na III r. — 4 wycieczki, w tym jedna czterodniowa i jedna dziewięciodniowa), które bardzo starannie przygotowano od strony naukowej i sprawozdawczej, powycieczkowej. W ramach ćwiczeń „pracowni pomocy naukowych” wykonano wiele pomocy do lekcji próbnych studentów oraz wiele modeli plastycznych (przeważnie morfologicznych). Dobrze w tym okresie pracowało Koło Naukowe Geografów, urządzając liczne zebrania z odczytami połączonymi z ożywioną dyskusją, których tematem były samodzielne prace studentów, wykonywane w ramach prac polowych, sprawozdania z literatury, z wycieczek itp.

W roku 1955/56 powiększono lokal. Katedra Geografii Fizycznej otrzymała oddzielną salę, gdzie oprócz pomieszczenia profesorów i asystentów gromadzono zbiory pomocy naukowych z geografii fizycznej. Jedną ze sal wykładowych urządzono na wzór szkolnej pracowni geograficznej, wyposażono małą salę kartograficzną i lektorium magisterskie, pozostałe sale odpowiednio przystosowano, zaopatrując w katedry, tablice, zaciemnienia itp. Uzupełniono w tym czasie zbiory instrumentów i przyrządów topograficznych, kreślarskich, zakupiono instrumenty do obserwacji meteorologicznych. Wybitnie powiększono księgozbiór, uzupełniono komplet czasopism krajowych i niektórych zagranicznych.

W roku 1956/57 dzięki życzliwości Rektoratu i Kierownictwa Administracyjnego Uczelni geografia otrzymuje cały lokal należący do Uczelni w Rynku Głównym 34/II p. Całe pomieszczenie poddano przeróbce i odnowieniu. Każda katedra dostała oddzielne pomieszczenie dla profesorów, asystentów, salę wykładową będącą równocześnie seminaryjną oraz hole, w których pomieszczono zbiory. Urządzono oddzielną salę na czytelną, w której zgromadzono podstawowe podręczniki, słowniki, encyklopedie, atlasy, bieżące czasopisma; oddzielną salę przeznaczono na pracownię kartograficzną wyposażając ją w stoliki kreślarskie, stołki i przybory do kreśleń kartograficznych. Urządzono małą ciemnię fotograficzną zaopatrując ją w potrzebne do zdjęć przyrządy, aparaty fotograficzne itp. Każda katedra czuwa nad kompletowaniem i odpowiada za powierzone jej pieczy zbiory, z których korzystają w razie potrzeby wszystkie katedry. W ten sposób powstały oddzielne zakłady związane z poszczególnymi katedrami, które obsługują jednak całość potrzeb dydaktycznych i naukowych wszystkich trzech katedr geografii. W r. 1957 Ministerstwo Oświaty utworzyło jeszcze Zakład Metodyki Nauczania Geografii, który w tej chwili pozostaje w trakcie organizacji. Zakłady geografii rozporzą-

dzają łącznie z czterema holami 16-izbowym pomieszczeniem, które zaspokajają obecnie najkonieczniejsze potrzeby studiów.

Biblioteka zakładowa liczy obecnie około 3000 pozycji oraz 59 czasopism polskich i zagranicznych. Posiada obok prac naukowych duży zbiór popularnej literatury geograficznej. Literatura popularna jako ważny środek metodyczny w rozwijaniu zamiłowań geograficznych młodzieży szkoły ogólnokształcącej i poszerzaniu jej horyzontu geograficznego powinna być przez studenta, przyszłego nauczyciela, dobrze poznana. Kompletowanie księgozbioru odbywa się przede wszystkim drogą zakupów. Wzrasta także liczba czytelników. Jakkolwiek urządzenie odpowiedniej czytelnicy polepszyło czytelnictwo studentów, nie stoi ono jednak jeszcze w pełni na właściwym poziomie. Biblioteka stara się temu zapobiec przez zbliżenie książki do czytelnika, urządzając okresowe wystawy nowości geograficznych, ważniejszych rozpraw, nowości map ściennych, atlasów. Biblioteka rozporządza katalogami rzeczowym i autorskim. Katedry posiadają ich odpisy w zakresie swej specjalności oraz bibliografię problemową prac magisterskich, wykonywanych w katedrze.

Zakłady rozporządzają już dużym zbiorem map ściennych, topograficznych, morskich i innych oraz map geologicznych. Zbiór petrograficzny i geologiczny liczy około 1100 okazów. Znaczny już, całkowicie wystarczający dla obsłużenia toku studiów jest zbiór różnych instrumentów (topograficznych, mierniczych, kartograficznych, meteorologicznych, hydrograficznych i in.). Bogaty jest zbiór różnych plansz do ćwiczeń kameralnych z zakresu meteorologii i geomorfologii. Kompletowany jest stale zbiór przezroczy, filmów i fotografii, powstaje obecnie zbiór szkolnych pomocy do nauczania geografii. Na płaskim dachu jednego z budynków należących do Uczelni montuje się stację meteorologiczną, gdzie na razie studenci odbywają ćwiczenia z meteorologii. Stacja ta, po odpowiedniej adaptacji, będzie włączona w sieć stacji meteorologicznych PIHM-u.

Wyżej podany przegląd powstawania i kompletowania zakładów wskazuje, że nie są one rozbudowane w kierunku wąskiej specjalizacji, lecz nastawione są na zadania i potrzeby Uczelni mającej kształcić nauczycieli geografów, ogarniających mniej więcej równomiernie i na odpowiednim poziomie całokształt wiedzy geograficznej.

Przechodząc z kolei do omówienia naukowej pracy na kierunku geograficznym krakowskiej WSP zauważyć należy, że poważny kapitał zakładowy stanowi wprawdzie nieliczne jeszcze, ale już własne grono samodzielnych i pomocniczych pracowników nauki. W bieżącym roku akademickim 1957/58 składa się ono z sześciu etatowych samodzielnych pracowników nauki (1 profesor i 5 docentów) oraz z dziewięciu pomocni-

Liczbowy wykaz studentów, absolwentów i grona nauczającego

Tablica II

Lata	Studia 3-letnie dwukierunkowe			Studia 3-letnie jednokierunkowe			Studia 4-letnie z egzaminem magisterskim				Grono nauczające			W uczelni powstają
	Liczba stud. na roku:		absolwencji	Liczba stud. na roku:		absolwencji	Liczba stud. na roku:		absolwencji	Samodzielni pracownicy nauki	Pomocnicy pracownicy nauki	Laboranci		
	I	II		III	I		II	III					IV	
1946/47	31	1			1	Gabinet geograficzny
1947/48	33	22	2	1	1	1	
1948/49	40	22	20	19	2	1	1	1	Pracownia dyd-geograf. Wydział geogr.-biol.
1949/50	.	38	20	19	36	2	4	2	2	
1950/51	.	.	37	37	47	34	.	.	.	1	5	2	2	Zakład Geografii
1951/52					47	46	31	31		2	6	4	4	Studium Zaoczne geografii
1952/53					.	46	45	42	41	.	.	.	4	Katedry geogr. fiz. gosp. i reg.
1953/54					.	.	46	44	41	38	.	.	5	
1954/55									42	39	36	.	6	
1955/56									39	41	41	36	9	
1956/57									29	32	40	41	9	Zakład metodyki nauczania geografii
1957/58									32	25	29	39	1	

czych pracowników (1 adiunkt, 4 starszych asystentów i 4 asystentów). Oprócz tego, niektóre ćwiczenia i wykłady w formie zajęć zleconych prowadzi 7 wykładowców (docentów i adiunktów), pracowników innych wyższych krakowskich uczelni. Asystenci mają stopnie magisterskie geografii, dwóch jest w trakcie składania egzaminów dla uzyskania stopnia kandydata nauk. Samodzielni pracownicy nauki, niemal wszyscy, rekrutują się spośród nauczycieli szkół średnich; przeszli dłuższą praktykę szkolną, dwóch pracowało na stanowisku kierowników Ośrodków Metodycznych Geografii. Wśród pomocniczych pracowników nauki jest trzech byłych nauczycieli oraz — co bardzo ważne — czterech wychowanków własnej Uczelni, którzy przeszli wyszkolenie dydaktyczne i praktykę w szkole. Ponadto wszyscy asystenci w ostatnim roku szkolnym odbyli roczną praktykę nauczycielską 2 — 3 godz. tygodniowo w szkołach krakowskich, w ramach swych zajęć asystenckich — poznali szkołę i metody pracy dydaktycznej i wychowawczej. Ten kontakt ze szkołą daje gwarancję, że wykłady i ćwiczenia całego zespołu nauczającego są prowadzone bez zarzutu co do formy i treści, tzn. że stoją na poziomie szkoły wyższej, a równocześnie są poprawne pod względem metodycznym. Stanowią więc wzór dla słuchaczy, przyszłych nauczycieli.

Stałymi pomocnikami profesorów i asystentów w pracy naukowej są studenci czwartego roku studiów, uczestnicy seminariów magisterskich; ich prace wiążą się z pracami katedr.

Przy końcu roku 1952 powołane zostały na Wydziale Geograficzno-biologicznym katedry: geografii fizycznej, gospodarczej i regionalnej. One przejęły na siebie pracę naukową oraz dydaktyczno-wychowawczą, doskonalenie metod nauczania i pieczę nad zapewnieniem normalnego toku studiów. W związku z wprowadzeniem egzaminów magisterskich, katedry bardzo pieczołowicie zajęły się seminariami, metodyką ich prowadzenia oraz tematyką prac magisterskich. W początkowym okresie istnienia katedr wysiłki pracowników nauki były skierowane głównie na zabezpieczenie normalnego toku studiów i opracowanie programów. W działalności katedr zaznaczyło się jeszcze małe doświadczenie w planowaniu pracy badawczej, a w opracowywanej tematyce szukanie dróg, jak dostosować pracę naukową katedr do zadań Uczelni kształcącej nauczycieli.

Seminaria magisterskie pozwoliły jednak skryształizować i sprecyzować długofalową problematykę badań poszczególnych katedr i powiązać ich naukową działalność z potrzebami gospodarki narodowej, a w szczególności z problemami gospodarczymi województwa krakowskiego oraz zadaniami uczelni kształcącej nauczycieli. W tym celu katedry geografii WSP nawiązały kontakt z Wojewódzką Komisją Planowania Gospodar-

czego w Krakowie i zawarły umowę o socjalistycznej współpracy (31.VIII. 1955). Dzięki życzliwości Prezydium WKPG, a w szczególności ob. wiceprezesa dra J. Kruczały, współpraca ułożyła się bardzo pozytywnie, a korzyści wyniesione były obustronne. WKPG podawała katedrom WSP ogólny pogląd i założenia kierunków gospodarczych dla województwa lub określonych terenów, wskazując tym samym problematykę prac magisterskich, dostarczała lub umożliwiała studentom dotarcie do materiałów źródłowych. Wypracowane przez studentów prace, konsultowane przez profesorów, przedyskutowane na posiedzeniach seminariów, przekazywane były do WKPG. Prace te były reprezentatywnym wglądem naukowym w rzeczywistość, pozwalały sprawdzić założenia ogólne stawiane przez czynniki gospodarcze.

Szczególnie cenne były dla WKPG opracowania, które pozwoliły głębiej poznać działalność gospodarczą człowieka, co do której WKPG posiadało słabsze rozeznanie, jak:

- a) monografie małych miast i wsi,
- b) prace dotyczące stopnia obsłużenia ludności w różnego rodzaju usługi, a w szczególności rzemieślniczo-wiejskie, komunikacyjne (dojazdy do pracy),
- c) prace omawiające dostępność komunikacyjną niektórych miejscowości oraz charakterystykę niektórych obszarów,
- d) prace dotyczące lepszego rozpoznania naturalnego środowiska geograficznego pod kątem widzenia jego wyzyskania i rejestracji szkodliwych odchyłań od warunków naturalnych.

Opracowania wykonane przez studentów na podstawie obserwacji i badań terenowych, pozwoliły porównać dane rzeczywiste z oficjalnymi i umożliwiły Komisji wyciągnięcie odpowiednich wniosków realizacyjnych.

Także studenci odnieśli duże korzyści; studium terenowe przygotowywało ich do poznania i rozumienia konkretnych zagadnień przyrodniczych, społeczno-gospodarczych i osadniczych środowiska, w którym przyjdzie im jako przyszłym nauczycielom pracować. Środowisko geograficzne i jego znajomość jest bardzo ważną pomocą w nauczaniu. Do niej musi się nauczyciel często odwoływać, chodzi bowiem o oparcie nauczania geografii na spostrzeżeniu bezpośrednim, a więc na najbliższej okolicy jako pierwszym, łatwo dostępnym źródle konkretnych wyobrażeń. Najbliższa okolica jest punktem wyjścia i stałą podstawą porównywania w nauczaniu geografii w szkole. Studenci, wykonując prace w ramach prac magisterskich, byli świadomi ich użyteczności i wartości w planowaniu gospodarczym, chętnie je wykonywali, nauczyli się rzetelnie pracować, korygowali niejednokrotnie w terenie dane oficjalne, poznawali

różne metody pracy, nie w zakresie wąskiej specjalizacji, lecz uczyli się rozumieć i wyjaśniać złożone zjawiska i procesy społeczno-gospodarcze w ich wzajemnej współzależności. Badania te wiązały się ściśle z problemami metodycznymi geograficznego kształcenia nauczycieli.

W ramach powiązań z WKPG Katedra Geografii Gospodarczej (kierownik doc. dr Maria Dobrowolska) podjęła długofalowe badania nad zagadnieniem przemian demograficznych i społeczno-gospodarczych, a w szczególności struktury agrarnej wsi małopolskiej, powiązania jej z ośrodkami przemysłowymi przez masowe dojazdy do pracy ludności wiejskiej oraz nad zaopatrzeniem osiedli w wodę do picia.

Badania te poprzedziły zebrania katedry, na których opracowano i przedyskutowano metody badań, opracowano kwestionariusze. Następnie wypróbowano te metody w czasie wakacyjnych prac polowych studentów, w pracach asystentów i kierowniczkii katedry. Wyniki doświadczeń ogłoszono drukiem⁴. Badania przeprowadzone przez studentów w ramach ich prac magisterskich w oparciu o wypracowane metody objęły szereg miejscowości w rejonie Kotliny Oświęcimskiej, w Zagłębiu Chrzanowsko-krakowskim, niektóre osiedla w rejonie gór (Krościenko n/Dunajcem), w rejonie Dębicy, Mielca, Gorlic. Wyniki niektórych prac pomieszczono w niniejszej publikacji.

Prace magisterskie opracowane w Katedrze Geografii Ekonomicznej były następujące:

W roku 1955/56.

1. Jarowiecka Teofila, *Zarys monograficzny Krzeszowic*.
2. Bogaczewicz Krystyna, *Przemiany społeczno-gospodarcze i demograficzne Polanki Karol*.
3. Flak Zenon, *Monografia geograficzno-gospodarcza Grodzca*.
4. Jurzyk Alicja, *Przemiany społeczno-demograficzne Nowej Góry*.
5. Kozela Maria, *Przemiany społeczno-gospodarcze i demograficzne wsi Wiatowice w 10-leciu Polski Ludowej*.
6. Majewska Elżbieta, *Zestawienie i charakterystyka literatury dotyczącej osadnictwa wiejskiego w województwie krakowskim*.
7. Orędarz Aleksandra, *Zestawienie i charakterystyka opracowań demograficznych dla terenu województwa krakowskiego*.
8. Paluch Jan, *Zarys monograficzny osady Annapol*.
9. Piskorek Olga, *Zaopatrzenie w wodę pitną osiedli w dolnym dorzeczu Rudawy*.
10. Romanowska Barbara, *Struktura gospodarstw chłopskich w powiecie chrzanowskim*.

⁴ M. Dobrowolska, *Geograficzno-ekonomiczne badania terenowe*. „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny” z. 4, Kraków 1955, WSP; także: *Badania Katedry Geografii Ekonomicznej nad regionem krakowskim*, Dziesięciolecie WSP w Krakowie, Kraków 1957, str. 525 i nast.

11. Seremak Jan, *Zarys monograficzny wsi Poręba Żegoty, Przemiany w 10-leciu Polski Ludowej.*
12. Szczuka Janina, *Zarys monograficzny Goleszowa.*
13. Wolska Czesława, *Przemiany wsi Niegowić w okresie 10-lecia Polski Ludowej.*

W r. 1956/57:

1. Bobek Zygmunt, *Mielec i jego wpływ na rolnicze zaplecze.*
2. Herma Jadwiga, *Zarys monografii geograficzno-gospodarczej Brzeszcz.*
3. Kania Czesława, *Przemiany społeczno-gospodarcze i demograficzne Pietrzykowiec w okresie 12-lecia Polski Ludowej.*
4. Korona Wojciech, *Libiąż Mały — zarys monografii geograficzno-gospodarczej.*
5. Kurzawa Kazimierz, *Rozwój Dębicy i jej wpływ na wiejskie zaplecze.*
6. Ligas Józef, *Zarys monograficzny Króścienka.*
7. Matuzik Zofia, *Przemiany społeczno-gospodarcze i demograficzne Wołowiec w okresie 12-lecia Polski Ludowej.*
8. Niemiec Józef, *Wpływ ośrodka Gorlicko-Mariampolskiego na wiejskie zaplecze na tle stosunków społeczno-gospodarczych powiatu gorlickiego.*
9. Suchorowska Waleria, *Zaopatrzenie w wodę do picia ludności na obszarze dorzecza Chechła w pow. chrzanowskim.*
10. Wałąg Zofia, *Przemiany społeczno-gospodarcze i demograficzne Borka Szlacheckiego w okresie 10-lecia Polski Ludowej.*
11. Wąsacz Bronisław, *Przemiany społeczno-gospodarcze i demograficzne Chełmka w okresie władzy ludowej.*
12. Wąwoźna Zdzisława, *Zaopatrzenie w wodę do picia ludności na obszarze górnego dorzecza Białej Przemszy w powiecie olkuskim.*

Prace w toku wykonania (1957/1958):

1. Bienek Eugeniusz, *Rolnictwo powiatu jasielskiego.*
2. Ciecieręga Stefania, *Rolnictwo powiatu chrzanowskiego.*
3. Idasiak Stefan, *Rzemiosło powiatu chrzanowskiego.*
4. Ignar Zdzisław, *Wpływ ośrodków przemysłowych powiatu jasielskiego na rolnicze zaplecze.*
5. Kudra Elżbieta, *Przemiany demograficzne powiatu chrzanowskiego od 1880—1957 roku.*
6. Kułagowski Józef, *Chrzanów i jego wpływ na rolnicze zaplecze.*
7. Maryniuk Bronisław, *Przemiany demograficzne i gospodarcze wsi Piąza w 10-leciu Polski Ludowej.*
8. Pstrowski Stanisław, *Trzebinia i jej wpływ na rolnicze zaplecze.*
9. Pakuła Lech, *Przemysł powiatu chrzanowskiego.*
10. Rajman Jan, *Wpływ ośrodków przemysłowych powiatu Strzelce Opolskie na rolnicze zaplecze.*
11. Wójcik Maria, *Wpływ Krosna na rolnicze zaplecze.*

Katedra Geografii Regionalnej (kierownik doc. dr Rodion Mochnacki) opracowywała w ramach prac magisterskich na seminarium pod kierownictwem prof. dra Antoniego Wrzosa zagadnienia

drożności szeregu osiedli, ich dostępność komunikacyjną oraz monografie geograficzne osad (Jasło, Charsznica, Skawina, Niedomice). W bieżącym roku akademickim są także opracowywane zagadnienia niektórych gałęzi przemysłu Polski.

Oprócz tematyki prac terenowych wykonywanych na zamówienie społeczne (WKPG) na seminarium geografii regionalnej opracowano także prace kameralne z zakresu geografii gospodarczej państw świata. Tematem szeregu prac magisterskich była charakterystyka oddzielnych gałęzi gospodarki na obszarze niektórych krajów w pewnym odcinku czasowym, w powiązaniu z całym kompleksem zagadnień geograficzno-gospodarczych i politycznych danego państwa. Ten typ prac magisterskich jest dla kształcenia nauczycieli również ważny, wymaga analizy znacznego materiału faktycznego z różnych dziedzin geografii, powiązania go w związku przyczynowe oraz syntezy dającej wyobrażenie o stanie omawianego zagadnienia. W bieżącym roku akademickim nowe prace magisterskie z problematyki obszarów poza polskimi będą skoncentrowane na zagadnieniach osadniczych i gospodarczych krajów demokracji ludowej w Azji, zagadnieniach geograficzno-gospodarczych Jugosławii i Czechosłowacji.

W ramach seminarium Katedry Geografii Regionalnej w r. 1955/56 i 1956/57 opracowano następujące prace:

1. Bartosik Henryk, *Izochrony Proszowic*.
2. Bełza Karol, *Wydobycie węgla kamiennego na świecie (1933—1955)*.
3. Drożdż Helena, *Handel zagraniczny Holandii (1938—1955)*.
4. Foltyn Anna, *Izochrony kolejowo-autobusowe Suchej*.
5. Grzesiak Danuta, *Izochrony Oświęcimia*.
6. Kostuch Danuta, *Rozwój ludności Afryki*.
7. Kozanecka Maria, *Zmiany w natężeniu ruchu osobowego na kolejach Polski Południowej w latach 1938—1955*.
8. Kwiecień Wincenty, *Izochrony Tarnobrzegu*.
9. Michniewska Barbara, *Handel zagraniczny Belgii (1937—1955)*.
10. Miczka Stefan, *Rozwój komunikacji Afryki na przestrzeni ostatnich 50 lat*.
11. Michalska Kazimiera, *Azja Południowo-Wschodnia jako baza surowcowa*.
12. Olejarz Kazimiera, *Izochrony Wolbromia*.
13. Pięta Stanisław, *Koleje elektryczne na świecie*.
14. Błażejczyk-Rudzińska Emilia, *Rozwój światowej produkcji ropy naftowej w latach 1938—1955*.
15. Sroka Kazimierz, *Izochrony autobusowe Gdowa*.

Prace w toku wykonania (1957/58):

1. Bonk Bernard, *Rozwój zespołu miejskiego Wielkiego Berlina*.
2. Broda Henryka, *Rozwój ludności wschodnich powiatów woj. rzeszowskiego (1931—1956)*.
3. Gucwa Aleksandra, *Rozwój osiedli Zabno i Niedomice*.

4. Horbowska Janina, *Wykorzystanie środowiska geograficznego Holandii.*
5. Jakubowski Ireneusz, *Rozwój komunikacji Jugostawii.*
6. Jedynak Zdzisław, *Zagadnienie polityczne i gospodarcze Antarktyki.*
7. Kopeć Emilia, *Rozwój gospodarczy Charsznicy.*
8. Kopera Klara, *Rozwój gospodarczy Jasta.*
9. Kóscielna Teresa, *Rozwój gospodarczy Skawiny.*
10. Włochowicz Alfred, *Rozwój arabskiego zagłębia naftowego.*

Oddzielną dziedzinę prac katedry stanowią zagadnienia z zakresu metodyki nauczania geografii w ramach związanego z katedrą Zakładu metodyki nauczania geografii. Prace prowadzone przez doc. dra R. Mochnickiego dopiero rozpoczęto w formie przeprowadzenia metod naukowego eksperymentalnego badania procesu nauczania geografii na proseminarium metodyki geografii na Studium Zaocznym WSP. Będą one kontynuowane na seminarium w latach przyszłych. Na ukończeniu jest także opracowanie bibliografii metodyki nauczania geografii, podające dorobek polski z tego zakresu za lata 1900 — 1957.

Problematyka prac magisterskich opracowana w Katedrze Geografii Fizycznej (kierownik doc. dr Józef Premik, od r. 1957 doc. dr Jan Flis), skocentrowała się na kilku zasadniczych zagadnieniach rozbitych na szereg tematów, opracowanych przez poszczególnych studentów. Były to zagadnienia:

1. formy powstałe przez grawitacyjne ruchy mas skalnych,
2. regionalne badania fizjograficzne w Niecce Nidziańskiej,
3. monografie fizyczno-geograficzne małych regionów,
4. badania nad rozwojem stoków i małych dolinek,
5. drobne prace fizjograficzne dla zdobycia materiałów do metodycznych wycieczek uczniowskich.

Metody do opracowań terenowych zdobywali studenci na proseminariach i seminariach geografii fizycznej oraz wakacyjnych pracach polowych po I i II roku, prowadzonych pod kierunkiem doc. dra Flisa.

Ponizej wykaz prac magisterskich, opracowanych w r. 1955/56 w ramach seminarium geografii fizycznej:

1. Ciszek Leopold, *Stosunki wodne okolicy Korytnicy i Sobkowa.*
2. Felauer Barbara, *Morfologia Wietrznych Dziur.*
3. Janiga Stanisław, *Przełomy dolinne Pasma Cergowskiego.*
4. Klaja Weronika, *Rozwój osuwiska szymbarskiego w okresie 42 lat.*
5. Kuczaj Danuta, *Zsuw w Zadnich Górach.*
6. Marszałek Edward, *Terasy doliny Jasiołki między Tylawą a Szczepańcówą.*
7. Nawracaj Stanisław, *Rozwój stoków Pasma Cergowskiego.*
8. Noga Janina, *Zjawiska krasowe okolic Sobkowa.*
9. Tarłowska Helena, *Morfogeneza wschodnich stoków Skałki.*
10. Urban Jadwiga, *Wydmy śródłądowe okolic Szczucina i Mędrzechowa.*

W r. 1956/57:

1. Duda Zygmunt, *Zarys morfologiczny południowej części Garbu Wodzisławskiego.*
2. Gawel Tadeusz, *Zarys morfologiczny wschodniej części Garbu Wodzisławskiego.*
3. Hałatek Adam, *Zarys fizyczno-geograficzny Kotliny Suskiej.*
4. Kołakowski Mieczysław, *Szkic morfologiczny południowej części Progu Lelowskiego.*
5. Kwiek Mieczysław, *Zarys fizyczno-geograficzny Kotliny Mszany Dolnej.*
6. Morawski Andrzej, *Stosunki wodne środkowej części Garbu Wodzisławskiego.*
7. Niemczyk Władysław, *Hydrografia północnej części Garbu Wodzisławskiego.*
8. Nowak Władysław, *Morfologia północnej części Progu Lelowskiego.*
9. Piskorz Sławomir, *Morfologia północnej części Garbu Wodzisławskiego.*
10. Serkowska Józefa, *Morfologia doliny Zazamcza.*
11. Szaro Jan, *Stoki Lewocza.*
12. Wieczorek Krystyna, *Zarys fizyczno-geograficzny Płaskowyżu Stopnickiego.*
13. Ziętara Kazimierz, *O rzekomo glacialnej rzeźbie Babiej Góry.*
14. Żołnierz Alfred, *Rozwój stoków w Beskidzie Śląskim.*

W programie prac katedr ważną rolę odgrywały także prace z zakresu dydaktyki nauczania w szkołach wyższych. Chodziło przede wszystkim o doskonalenie metod nauczania i przygotowanie kadry asystenckiej do jak najlepszego wykonywania zajęć dydaktycznych w Uczelni.

Oto niektóre zagadnienia z tej dziedziny zreferowane i przedyskutowane na wspólnych zebraniach naukowych katedr:

Metodyka konsultacji i repetytoriów (Flis), Metodyka ćwiczeń z geografii regionalnej, (Mochnacki), Metodyka ćwiczeń z geografii gospodarczej i wstępu do geografii, (Dobrowolska, Flak), O sporządzaniu zbiorów geologicznych dla potrzeb szkoły średniej, (Gawlik)*, Kształcenie politechniczne w wykładach i ćwiczeniach geografii, (Mochnacki), Zagadnienia wycieczek i metodyka ich prowadzenia, (Dynowska, Ziętara)*, Metodyka wakacyjnych prac polowych z geografii fizycznej i gospodarczej, (Flis i Dobrowolska — referowali na Zjeździe Kierowników Katedr Geografii WSP w Gdańsku)*, Zagadnienie kształcenia nauczycieli, (Mochnacki)*, Metodyka prowadzenia notatek, (Dobrowolska), Zagadnienie pedagogizacji w procesie nauczania na WSP, (Dobrowolska, Mochnacki i asystenci), Metody kartograficzne w geografii gospodarczej, (Bromek).*

Niektóre z wyżej wymienionych referatów (oznaczone gwiazdką*) ogłoszono drukiem w „Roczniku Naukowo-Dydaktycznym WSP”, z. 4 (1955), z. 6 (1957).

Niezależnie od metodycznych referatów i prac długofalowych związanych z tematyką prac magisterskich na naukowych zebraniach miesięcznych katedr były referowane także aktualne zagadnienia związane ze spe-

cyfiką danej katedry. Były to bądź sprawozdania pracowników katedr z własnych badań, bądź referaty omawiające zagadnienia teoretyczne z zakresu metodologii geografii lub konkretne zagadnienia geograficzne opracowane na podstawie literatury. Duża ilość i różnorodność tematyki wygłaszanych referatów nie pozwala ustalić hierarchii ich ważności. Przykładowo tylko podano poniżej niektóre tytuły.

Na zebraniach Katedry Geografii Fizycznej wygłoszono referaty: *Geografia okolic Wielkiego Krakowa* (Pierzchała), *Okolice Krakowa pod względem gleboznawczym* (Skawina), *Formy występowania i wiek skał wylewnych okolic Alwerni* (Gawlik), *Geomorfologia dorzecza Dunajca w okolicach Czchowa* (Ziętara), *O niektórych formach ruchów masowych Sądeczyzny* (Flis)*, *Warunki gospodarcze, możliwości i opłacalność eksploatacji niektórych surowców okolic Alwernii* (Premik), *Metody badań hydrograficznych i ich znaczenie dla gospodarki* (Dynowska), *Występowanie środkowej i dolnej kredy we wschodniej części antykliny krakowsko-wieluńskiej* (Premik), *Obserwacje geograficzne w zachodniej części Wyżu Jędrzejowskiego* (Ziętara), *P.E. Strzelecki w świetle własnych prac naukowych* (Flis) i in.

Referaty wygłoszone na posiedzeniach Katedry Geografii Gospodarczej: *Aktywizacja miasta Kietrza w woj. opolskim* (Kortus), *Stan zebranych materiałów do zagadnienia przemiany struktury agrarnej pow. krakowskiego i chrzanowskiego* (Prochownik), *Zaopatrzenie w wodę osiedli w dorzeczu Rudawy* (Śliwa), *Kryteria regionalizacji gospodarczej w świetle literatury* (Jarowiecka), *Zagadnienia lokalizacji w świetle literatury* (Śliwa), *Pracochłonność gospodarstw wiejskich w województwie krakowskim i rzeszowskim* (Dobrowolska)*, *Wpływ państw kapitalistycznych na ustrój agrarny krajów kolonialnych* (Dobrowolska), *Monografia Grodźca* (Flak), *Przemiany środowiska geograficznego Polski* (Dobrowolska) i in.

Tematy referatów wygłoszone na zebraniach Katedry Geografii Regionalnej: *Imperialistyczna ekspansja Stanów Zjednoczonych w Arktyce* (Maryański)*, *Pseudonaukowe amerykańskie koncepcje geograficzne* (Mochnacki), *Powojenne zmiany w geografii oceanów* (Mochnacki), *Stan zaludnienia świata w połowie XX wieku* (Maryański), *Hebrydy jako region fizjograficzny* (Czeppe), *Zaludnienie Chin w świetle spisu z r. 1953* (Maryański)*, *Metody planowania gospodarczego w ZSRR i u nas* (Kruczała), *Sprawozdanie z kontaktów z geografami Czechosłowacji* (Wrzosek), *Prace nad bibliografią geograficzną Polski* (Piasecka) i in.

Na zebraniach katedr omawiano także sprawozdania z przeprowadzonych ćwiczeń i wycieczek oraz sprawozdania opiekunów lat ze stanu zaawansowania naukowego studentów.

Oprócz wymienionych badań wykonywanych w ramach pracy katedry pracownicy naukowcy geografii krakowskiej WSP wykonali i ogłosili drukiem szereg prac indywidualnych. Tematyka ich wskazuje na duży wachlarz zainteresowań autorów.

Zagadnienia kartograficzne interesują doc. Flisa, który dla celów dydaktycznych opracował skrypt *Kartografia i topografia, cz. I. Kartografia matematyczna i opisowa, cz. II Kartografia i topografia*, (Wyd. PWN, 1951, 52). Popularny artykuł tegoż autora *O zniekształceniach na mapie* wydrukowało czasopismo „Poznaj Świat”, 1949.

W latach 1948 — 1951 pracownicy naukowcy geografii WSP opracowali szereg szkolnych map ściennych, jak: *Mapa geologiczna Polski*, ścienna, (Mochnacki i Premik), *Mapa geologiczna Polski*, podręczna (Mochnacki i Premik), *Mapa klimatyczna Polski* (Milata i Mochnacki), *Mapa gospodarcza świata* (Dobrowolska i Mochnacki), wydane przez „Pomoce i Urządzenia Szkolne” w Krakowie. Mapy te choć w części wypełniły luki, jakie powstały w okresie powojennym w polskiej kartografii szkolnej.

Zagadnieniami geologicznymi zajmują się doc. Premik i prof. Bieda. W wykazie prac z działu matematyczno-przyrodniczego PAU w Krakowie 1947 podane są streszczenia sprawozdań dotyczących terenowych badań geologicznych dawniej przeprowadzonych przez Premika w okolicy Tarnowa, Mielca, Baranowa oraz Częstochowy, Małogoszczy, Włoszczowy i in. Premik dał tam również streszczenia dawniej wykonanych prac z zakresu geologii Albanii. Cenna jest rozprawa prof. dra F. Biedy, pierwszego dziekana Wydziału Geograficzno-biologicznego WSP, profesora AGH w Krakowie, pt. *Rozwój świata organicznego a zmiany warunków* (Dziesięciolecie WSP, Kraków 1957). Autor przedstawia w niej w sposób przystępny i przekonujący czynniki, które powodowały zmiany rewolucyjne świata organicznego. Praca ma szczególnie duże znaczenie dla kształtowania materialistycznego poglądu studentów i uczniów wyższych klas szkoły średniej⁵.

Problematyką geomorfologiczną zajmuje się doc. Flis. W pracy *Wielkie formy powierzchni ziemi w świetle teorii Krausa* („Dziesięciolecie WSP”, Kraków 1957) zapoznanje autor czytelników z poglądami Krausa na ewolucję skorupy ziemskiej i powstanie kontynentów, próbuje scharakteryzować i objaśnić przy pomocy tej teorii rozmieszczenie lądów i mórz, zarys kontynentów, układ łańcuchów górskich i rowów oceanicznych. Równocześnie podkreśla znaczenie tej teorii dla geografów fizycznych o regionalistycznym nastawieniu. Problem morfologii krasu omawia w pracy *Kras gipsowy Niecki Nidziańskiej* (Prace I. G. PAN, z. 1, 1954). Autor podaje stratyografię osadów gipsowych, ich tektonikę, rozpatruje formy krasowe, podaje ich klasyfikację opierając systematykę na kryteriach genetycznych. Doc. Flis opracował ponadto szereg popularnonau-

⁵ Z dorobku naukowego prof. dra F. Biedy wymieniono w niniejszym opracowaniu tylko pracę publikowaną w Wyd. Uczelni. Prof. Bieda przestał pracować w Uczelni w r. 1951.

kowych rozprawek z zakresu geografii fizycznej, jak *Krajobraz wybrzeży morskich*, *Pustynie*, *Krajobraz wulkaniczny* (wszystkie wydane przez Wyd. „Wiedza Powszechna” 1949 r.). Rozprawki te stanowią pożyteczną lekturę uzupełniającą dla uczniów szkół średnich, a są także pomocne dla studium geomorfologii.

Problemanami geograficzno-gospodarczymi zajmuje się doc. Dobrowolska. Interesują ją przede wszystkim zagadnienia przemian zachodzących w środowisku geograficznym pod wpływem działalności człowieka, szczególnie znacznych i szybkich w ostatnich dziesiątkach lat. Zagadnienia te są przedmiotem rozważań w rozprawie *Dynamika krajobrazu kulturalnego* („Przegląd Geograficzny”, t. XXI, z. 3/4, 1948) oraz przedłożonej Instytutowi Geogr. PAN w r. 1956 w maszynopisie pracy *Przemiany środowiska geograficznego Polski*, stanowiącej rozdział przygotowywanego do druku przez PAN podręcznika geografii Polski. Aktualne przemiany demograficzne i gospodarcze południowej Małopolski referowane na posiedzeniu IG PAN są przedstawione w niniejszym roczniku. Doc. dr Dobrowolska interesuje się także zagadnieniami geografii historycznej. W pracy o charakterze metodycznym *Przedmiot i metoda geografii historycznej. Uwagi o referacie prof. dr G. Labudy* („Przegląd Geograficzny” t. XXV, z. 1/1953) autorka podaje swoje polemiczne uwagi do głównego referatu i uzupełnia plan badań z dziedziny geografii historycznej. W r. 1950 przedłożyła doc. Dobrowolska Komisji Atlasu Historycznego PAN pracę *Mapa rozwoju osadnictwa w dorzeczu Wisłoki i Białej od czasów prehistorycznych po wiek XX* (maszynopis). Zainteresowania doc. Dobrowolskiej sięgają również w dziedzinę archeologii, na co wskazuje koreferat pracy prof. Antoniewicza pt. *Atlas archeologiczny Polski*, przedłożony Inst. Historii Kultury Materialnej PAN w r. 1956 i opublikowany w „Archeologii Polski”, t. 2, z. 1.

Geografią zaludnienia zajmuje się adiunkt Maryński. W pracy *Ludność świata w liczbach* (PWN 1955) będącej pewnego rodzaju rocznikiem statystyczno-demograficznym autor przedstawił zmiany ludnościowe, jakie zaszły na świecie w wyniku drugiej wojny światowej. Maryńskiego interesują przede wszystkim zagadnienia demograficzne państw Azji. Daje temu wyraz w szeregu rozprawek i notatek, zamieszczanych w czasopismach geograficznych. Ważniejsze z nich: *Rozwój ludności Chin w ostatnich 50 latach* („Czasopismo Geograficzne”, 1957, z. 1), *Rozwój miast w państwach kapitalistycznych Azji Południowej w okresie 1940 — 1950* („Rocznik Naukowo-Dydaktyczny”, z. 4, 1955, WSP), *Niektóre aktualne problemy demograficzne Azji* (Dziesięciolecie WSP, 1957). Wiele szczególnie ważnych dla nauczyciela wiadomości aktualizujących podręcznik dotyczący zmian ludnościowych, przeprowadzanych spisów, szacowań w różnych krajach Azji i ZSRR zawierają krótkie notatki opra-

cowane przez adiunkta Maryańskiego, drukowane w „Geografii w Szkole” (w latach 1955 — 1957), w „Czasopiśmie Geograficznym” (r. 1957), w „Wiedzy i Życiu” (1957).

Metodyką nauczania geografii zajmuje się doc. Mochnacki. Artykuł *Geografia gospodarcza w publicznych średnich szkołach zawodowych* („Geografia w Szkole”, 1949, z. 3/4/5) jest u nas jedną z nielicznych prac z zakresu metodyki nauczania geografii gospodarczej w szkołach zawodowych. Tu zaliczyć należy także artykuł Flisa: *Przyrząd do demonstrowania pozornych ruchów sklepienia niebieskiego i słońca* („Geografia w szkole”, 1951, z. 4.) oraz Dobrowolskiej: *Wycieczki krajoznawcze* (Dz. Urz. K.O.S.K., z. 4, 1947). Mochnacki i Premik opracowali dla użytku szkoły wskazówki metodyczne do czytania mapy geologicznej: *Mapa geologiczna Polski — objaśnienia i wskazówki metodyczne* (Wyd. „Pomoce i Urządzenia Szkolne” Kraków 1948).

Dla ułatwienia studentom opracowania olbrzymiego materiału naukowego z zakresu fizycznej geografii regionalnej, a wykładowcom — przejścia z wykładów kursowych na monograficzne, pozwalające pogłębić treść wykładów, Czeppe, Flis i Mochnacki opracowali skrypt w 2 tomach, będący zawiązkiem przyszłego podręcznika *Geografia fizyczna części świata cz. I Europa, cz. II. Kraje pozaeuropejskie* (PWN 1956, 1958). *Geografia krajów demokracji ludowej w Azji*, skrypt dla użytku Studium Zaocznego WSP opracował Maryański; w przygotowaniu jest także skrypt *Geografia krajów demokracji ludowej w Europie* (dla użytku wewnętrznego).

Historia podróży badawczych interesuje Flisa. Wskazują na to znajdujące się w druku (PWN) tłumaczenia prac P. E. Strzeleckiego oraz tłumaczenie Bakera *Historia odkryć geograficznych*.

W pracy nad bibliografią geograficzną Polski bierze udział st. asystent Piasecka, współautorka *Bibliografii Geografii Polski za lata 1952 — 1953* (PWN 1957). Piasecka opracowuje obecnie pod kierunkiem prof. Olszewicza z Wrocławia pracę kandydacką z zakresu geografii szkolnej wieku XIX ⁶.

Niniejsza publikacja przynosi także szereg tytułów, które uzupełniają wyżej podany wykaz bibliograficzny, informujący o dorobku naukowym pracowników naukowych krakowskiej WSP a w szczególności pomocniczych pracowników naukowych: Ziętary, Maryańskiego, Kozaneckiej, Piaseckiej, Śliwy, Jarowieckiej i Hermy.

⁶ W zestawieniu bibliograficznym pominięto omówienie dorobku naukowego prof. Wrzoska, który tylko ubocznie pracuje na WSP, zajmując katedrę geografii gospodarczej na UJ. Zainteresowania naukowe prof. Wrzoska są różnorodne, koncentrują się przede wszystkim na zagadnieniach geograficzno-gospodarczych (przemysłu, komunikacji) i regionalnych.

Należy wspomnieć jeszcze o udziale pracowników naukowych w pracach programowych Instytutu Pedagogiki, a w szczególności o dużym wkładzie w opracowaniu programów geografii WSP. Spośród 27 opracowanych programów geografii dla WSP — 19 programów opracowali wykładowcy krakowskiej WSP (Mochnacki przew. Komisji Program. Geografii), Dobrowolska, Flis, Premik, Kordylewski, Fudakowski, Pawłowska, Skawina, Birkenmajer), współpracują oni także jako autorzy programów z Komisją Programową Geografii Studium Nauczycielskiego (Mochnacki, Flis, Dobrowolska).

Pracownicy naukowci geografii WSP biorą udział również w pracach w różnych instytucjach poza uczelnią, jak Rada Naukowo-Ekonomiczna przy WKPG (Wrzosek, Mochnacki), Komitet Geograficzny PAN (Dobrowolska, Wrzosek) Wojewódzka Rada Naukowo-Metodyczna Krajoznawcza (Dobrowolska), Rada Naukowa Ośrodka Metod. przy DOSZ w Krakowie (Mochnacki), Polskie Towarzystwo Geograficzne Oddział Krakowski (Flis, Wrzosek, Mochnacki, Dobrowolska), a także w Wydziale Naukowym Zarządu Głównego PTG (przew. Dobrowolska), w Kolegium Redakcji „Geografii w Szkole” (Dobrowolska). Współpracują z Radą Główną Szkolnictwa Wyższego, sekcja WSP Podkomisja Geografii, (Mochnacki), z PWN (Wrzosek, Flis, Dobrowolska, Mochnacki, Maryański), z Komisją Oceny Książek Szkolnych (Mochnacki), z WODKO (Mochnacki, Flis, Dobrowolska) i Ośrodkiem Metod. DOSZ (Mochnacki). Szczególnie ścisła jest ich współpraca z WODKO i Ośrodkiem Metod. DOSZ przez udział w konferencjach, wygłaszane referaty, konsultacje itp. Pracownicy naukowci biorą też udział w upowszechnieniu wiedzy. Taki charakter posiada ich współpraca z Polskim Towarzystwem Krajoznawczo-Turystycznym (Wrzosek, Flis), z Towarzystwem „Wiedza Powszechna” (Flis, Ziętara), z Wojew. Domem Kultury i in.

Omawiając pracę katedr i pracowników naukowych geografii krakowskiej WSP należy zaznaczyć, że zarówno w pracy naukowej, dydaktycznej, jak też i w metodach wychowawczych, od początku istnienia Uczelni, mamy świadome próby stosowania zasad materializmu dialektycznego. W dziedzinę naukową pracy katedr od początku przenikały idee postępowe; krystalizowała się i pogłębiała problematyka prac, odzwierciedlająca istotne potrzeby gospodarki i szkoły, dla której Uczelnia kształciła pracowników. W ten sposób katedry geografii wykazywały silną więź z terenem i od początku stanęły na stanowisku, że nauka winna pomagać praktyce.

Jako ważny i społecznie niezwykle wartościowy dział pracy sekcji geograficznej krakowskiej WSP trzeba uznać kształcenie i podnoszenie naukowych i zawodowych kwalifikacji nauczycieli geografii drogą studiów zaocznych, zorganizowanych przy Uczelni w roku akad. 1951/52. Gromadzą one czynnych już nauczycieli, przeważnie szkół podstawowych oraz nauczycieli szkół średnich o niepełnych kwalifikacjach.

Są to studia trudne dla studenta, wymagają bowiem od niego silnej woli, wielkiej aktywności, chęci do pracy oraz zdolności, polegają bowiem na specyficznej formie kierowanego i kontrolowanego samokształcenia.

Są trudne także dla grona nauczycielskiego, ze względu na specyficzne metody nauczania. Głównym elementem pracy samokształceniowej studenta podporządkowane są bowiem wszystkie czynności dydaktyczne, jak: wykłady, ćwiczenia, konsultacje, repetytoria, prace kontrolne, egzaminy i in. Studenci zjeżdżają się w okresie ferii letnich na 4-tygodniową, a w czasie ferii zimowych na 1 ½-tygodniową sesję naoczną, poza tym studiują samodzielnie w domu. Na sesjach naocznych słuchają wykładów, których metodyka jest odmienna od wykładu normalnego.

Wykład na studiach zaocznych jest jakby metodycznym przewodnikiem pracy samokształceniowej, ma zapoznać studenta z problematyką, zakresem i metodą pracy, z podręcznikiem i pracą przy jego pomocy, z literaturą, ma go nauczyć na konkretnym materiale naukowym pracy samokształceniowej.

Ćwiczenia kierują bezpośrednio pracą studenta, uczą go naukowego myślenia, umożliwiają głębsze zapoznanie się z ważniejszymi i trudniejszymi partiami materiału naukowego, prowadzą ponadto studenta do przyswojenia sobie podstawowych metod pracy naukowej oraz przygotowują do pisania prac kontrolnych.

Prace kontrolne mają na celu zaprawienie studenta do systematycznego i planowego przerabiania materiału naukowego; służą też one do sprawdzania wyników pracy. W recenzji, obok wytknięcia błędów, podkreślenia osiągnięć, otrzymują studenci rady i wskazówki co do dalszego samokształcenia.

Konsultacje i repetytoria odbywają się zazwyczaj w czasie krótkich 2 — 3-dniowych sesji w jesieni i na wiosnę. Studenci składają sprawozdania z dotychczasowej swej pracy samokształceniowej, informują się i zasięgają rad co do trudności i wątpliwości, z jakimi spotkali się w czasie studiów.

Ważną wreszcie czynnością dydaktyczną w studiach zaocznych jest roczny egzamin jako konkretny i realny sprawdzian wydajności i jakości pracy.

W studiach 5-letnich zaocznych ważną rolę spełniają proseminaria

i seminaria specjalistyczne oraz pracownia magisterska, przygotowujące studenta do napisania pracy magisterskiej. Ze względu na małą liczbę godzin, jaka na seminaria może być w sesji naocznej przeznaczona, metodyka seminariów jest także odmienna, podporządkowana domowej pracy samokształceniowej studenta.

Studia zaoczne z geografii w pierwszym stadium (1951/52 — 1954/55) były czteroletnie, w tym czasie studenci przerabiali plan 3-letniego, jednokierunkowego studium stacjonarnego. Poszczególne dyscypliny geograficzne trzyletnich studiów były przerabiane w ciągu czterech lat. W tym typie 84 studentów złożyło egzamin dyplomowy odpowiadający dyplomowi ukończenia I stopnia studiów. O trudności studiów zaocznych, a poniekąd może i o nieodpowiednim doborze, przy którym mało zwracano uwagę na naukowe przygotowanie kandydatów do studiów (kandydatów typowały Wydziały Oświaty), świadczy bardzo duży odpad. Zaledwie 29,5% studentów zapisanych na I rok studiów zdołało złożyć egzamin i uzyskać dyplom ukończenia.

Tablica III

**Studenci, absolwenci i grono nauczające na kierunku geograficznym Wydziału
Zaocznego WSP**

Lata	Studia 4-letnie pierwszego stopnia					Studia 5-letnie z egzaminem magisterskim					Grono nauczające		
	I	II	III	IV	Absolwenci z dyplomem ukończenia	I	II	III	IV	V	Absolwenci z dyplomem magistra	Wykładowcy	Asystenci i recenzenci
1951/52	60	—	—	—	—	—	—	—	—	—	.	—	—
1952/53	100	25	—	—	—	—	—	—	—	—	.	8	8
1953/54	125	45	25	—	—	—	—	—	—	—	.	10	6
1954/55	—	71	47	24	22	76	—	—	—	—	.	12	13
1955/56	—	—	54	37	26	80	45	—	—	—	.	11	12
1956/57	—	—	—	45	36	100	41	31	—	—	.	12	13
1957/58	—	—	—	—	—	70	50	38	32	—	.	14	14
Razem	285	141	126	106	84								

Od roku 1954/55 studia zaoczne w WSP uległy reorganizacji. Wprowadzono pięcioletni okres studiów oraz egzamin magisterski. Obowiązuje z drobnymi poprawkami plan 4-letnich studiów stacjonarnych, przerabiany w pięciu latach. Pierwsze egzaminy magisterskie winny odbyć się w 1959 r. Wprowadzenie pięcioletnich studiów oraz egzaminu magisterskiego, opartego na tych samych przepisach i wymaganiach co w studium stacjonarnym, oznacza podniesienie poziomu naukowego i zawodowego przygotowania absolwentów. W związku z nowym systemem wprowadzono także bardziej wnikliwy dobór kandydatów na studia. Przy egzaminie wstępnym o charakterze egzaminu konkursowego wprowadza

się ostatnio kontrolę przygotowania kandydata do studiów geografii, oraz sprawdza się jego zainteresowanie przedmiotem.

Obsadę personalną studium zaocznego tworzą w znacznej mierze pracownicy naukowcy studium stacjonarnego, ponadto zatrudnionych jest wielu pracowników innych wyższych uczelni krakowskich. Oprócz tego geografia na studiach zaocznych ma 3 własnych adiunktów i 1 asystenta, którzy oprócz dydaktycznych zajęć pełnią obowiązki wychowawcze jako opiekunowie poszczególnych lat. Od strony naukowej są oni przynależni do odpowiednich katedr studium stacjonarnego.

Studenci korzystają z zakładów, bibliotek i pomocy naukowych studium stacjonarnego oraz ze specjalnej własnej biblioteki dobrze zaopatrzonej przede wszystkim w podręczniki i skrypty; odbywają obowiązkowe prace polowe (w nieco skromniejszym wymiarze godzin) oraz wycieczki naukowe. Dla zdających egzamin magisterski przewidziane są dłuższe płatne urlopy ⁷.

Studia zaoczne krakowskiej WSP zdobyły już poważne doświadczenia organizacyjne i metodyczne. Jako ważne ich osiągnięcie należy zanotować próby teoretycznego ujęcia podstaw metodyki zaocznego szkolenia nauczycieli geografii, na wyższym poziomie wyrażające się w 14 rozprawach z tej dziedziny, opracowanych przez pracowników naukowych studium, pomieszczonych w „Roczniku Naukowo-Dydaktycznym”, z.2 i 5, wyd. WSP.

Prowadząc przy uczelni studia zaoczne (wśród nich także w zakresie geografii) krakowska WSP spełnia ważną rolę społeczną. Studia wyższe dla pracującego, zdolnego, aktywnego nauczyciela, który nie miał dotąd do nich dostępu, to już nie jego sprawa osobista — to już sprawa ogólna szkoły i społeczeństwa; wysoko wykwalifikowany nauczyciel, to lepsze nauczanie tego przedmiotu w szkole, a przez szkołę lepsze przygotowanie geograficzne społeczeństwa.

W bieżącym roku akademickim w październiku zorganizowano przy katedrach geografii WSP magisterskie studia eksternistyczne dla absolwentów 3-letniego studium WSP, pragnących uzupełnić swe wykształcenie egzaminem magisterskim. Egzamin konkursowy złożyło i zostało przyjętych sześciu kandydatów przydzielonych po dwóch do każdej katedry. W ciągu trzech lat winni oni złożyć egzaminy z różnicy programów, złożyć dodatkowy egzamin z niektórych przedmiotów, zaliczyć seminarium specjalistyczne; po napisaniu i przyjęciu pracy mogą składać egzamin magisterski w oparciu o te same przepisy i wymagania jak na studium stacjonarnym. Studenci studium eksternistycznego korzystają

⁷ Dotychczas studia zaoczne miały osobny Wydział Zaoczny. Przewidziane jest ścisłe powiązanie studiów zaocznych z odpowiednimi katedrami studiów stacjonarnych Wydziału Geogr.-Biol.

z biblioteki, zakładów oraz konsultacji prowadzącego seminarium specjalistyczne profesora.

Oceniając organizację i wyniki pracy geograficznego studium krakowskiej WSP w latach 1946 — 1957 należy zwrócić uwagę na osiągnięty naukowy i dydaktyczny dorobek. Krystalizuje się w tym dorobku oraz programie swoisty profil wyższej uczelni, kształcącej nauczycieli geografii, których głównym zadaniem jest rozpowszechnienie wiedzy geograficznej. Tym właśnie różni się nasza uczelnia od uniwersytetów, które kształcą naukowców mających na celu pomnażanie wiedzy. Pracownicy naukowcy geografii krakowskiej WSP starali się obie te funkcje połączyć, tzn. szerzyć wiedzę i uczestniczyć w jej pomnażaniu, i w obu tych kierunkach usiłowali kształcić swych wychowanków. Niewątpliwie w pracy tej jest jeszcze wiele niedociągnięć, które są wynikiem różnych, w dużej mierze, obiektywnych przyczyn, jak: niedostateczna początkowo baza materialna studiów, trudności lokalowe, późne powstanie katedr, a przede wszystkim szczupła kadra własnych związanych z uczelnią pracowników naukowych. Wyższa Szkoła Pedagogiczna jest uczelnią młodą i nową na naszym gruncie, brak tradycji naukowych dla tego typu szkoły wpływał również hamująco na jej rozwój. Osiągnięte jednak w okresie dziesięciolecia wyniki, ogólnie tylko w niniejszym opracowaniu zobrazowane, kształtujący się wyraźnie profil Uczelni, wyteżona i nieustanna praca i dobra wola jej pracowników naukowych, pozwalają spodziewać się, że postawione przed Uczelnią poważne zadanie jak najlepszego przygotowania nauczycieli szkół ogólnokształcących do zawodu zostanie w pełni wykonane.